

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaiennest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

SIERRA VENTANA

De *Sierra Ventana* moet zowat het meest exotisch klinkende toponiem zijn op de huidige kaart van het Belgisch deel van de Noordzee. De link tussen het Spaanse *sierra* ('bergketen') en deze ondiepte vóór de haven van Zeebrugge, lijkt echter ver weg. Naar wat verwijst deze intrigerende naam dan wel?

Een loswal voor baggerspecie

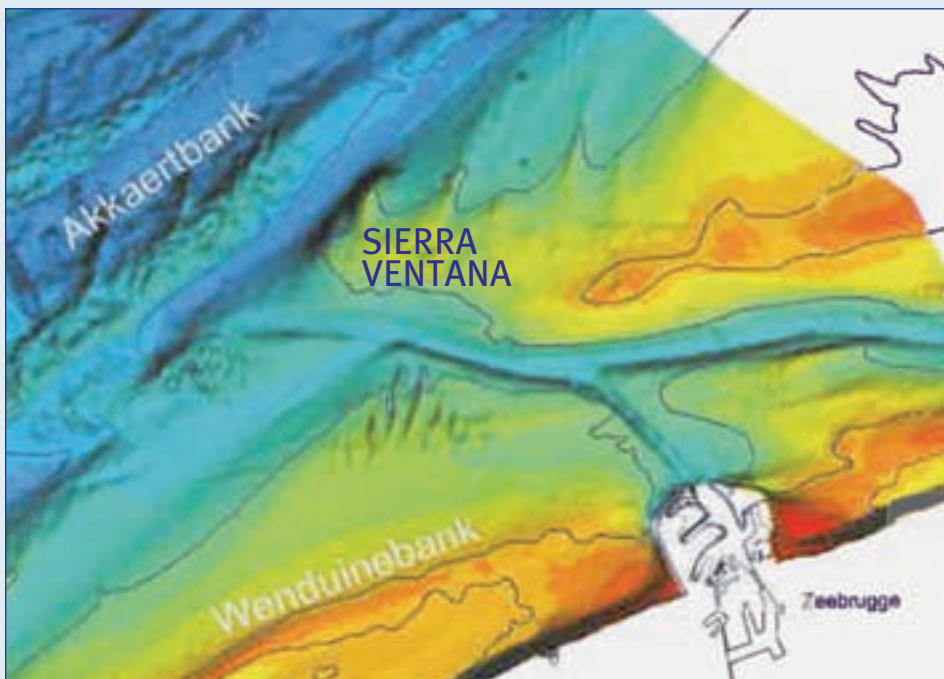
Sierra Ventana is bij zeevarenden vooral bekend als de naam van een stortplaats of loswal voor baggerspecie. Immers, hier – net ten noorden van de hoofdvaargeul naar de Westerschelde en de haven van Zeebrugge – ligt al sinds 1966 de belangrijkste dumpsite van de Belgische kust ("Br&W S1") voor zand en slib opgebaggerd uit het Pas van

het Zand en het Scheur. Vandaag verraaft het onderwaterreliëf dat hier decennia lang heel wat baggeractiviteit heeft plaatsgevonden. De zuidelijke 'oude loswal', die in 1999 werd verlaten, wordt intussen weer gesierd door zandduinen van wel twee meter hoog en kleinere ribbels, opgebouwd uit fijn tot middelgrof zand. Die zijn er gekomen nadat de baggerspecie eerst door stromingen is uitgewassen en ontdaan van zijn fijnste slib- en kleifraction, en vervolgens herkneed tot de genoemde zandstructuren. Na 1999 was storten van baggerspecie enkel nog mogelijk net ten noorden van de oude loswal, aan de rand van de geul. Hier vind je nog steeds vooral slibrijke grond. De *Sierra Ventana* ligt op zo'n 15 km uit de kust van Zeebrugge, heeft een diepte van 5-20 meter en het gebied is relatief arm aan zeedieren.

Naamgeving zo klaar als een klontje

Zelden leverde het speuren naar de verklaring van een zandbanktoponiem zo'n sluitend antwoord op als bij de *Sierra Ventana* het geval was. Immers, uit correspondentie – gevonden in het archief van de Belgische hydrografische diensten van het Zeewezen te Oostende – blijkt dat exact op deze locatie op 19 mei 1932 het Duitse stoomschip *Sierra Ventana* aan de grond liep. Ook al zonk het schip niet, toch diende de kapitein een klacht in bij de Belgische hydrografische diensten. Hij verweet hun op de zeekaart een té rooskleurige voorstelling te hebben gemaakt van de diepte ter hoogte van het Schooneveld. Een onderzoek volgde. Sindsdien wordt deze locatie genoemd naar het onfortuinlijke schip.

Rest natuurlijk wel de vraag wat dit schip in onze kustwateren te zoeken had en waar het zijn naam vandaan haalde. Uit de bovenvermelde briefwisseling blijkt dat het stoomschip *Sierra Ventana II* op het moment van de stranding op weg was naar Hamburg. Samen met drie zusterschepen (*Sierra Nevada II*, *Sierra Cordoba II* en *Sierra Morena*) maakte het deel uit van de vloot van de Noord-Duitse Lloyd (NDL). Deze rederij, opgericht in Bremen in 1857, was één van de belangrijkste Duitse rederijen van de late 19de, vroege 20ste eeuw. En ook vandaag leeft ze nog verder in de Hapag-Lloyd AG, na een fusie in 1970 met de Hamburg America Line (HAPAG). Eind 19de eeuw specialiseerde NDL zich in het transatlantische passagiersvervoer. Kort voor de eerste Wereldoorlog (1907) telde NDL 93 grote schepen en 15.000 werknemers, maar door de oorlog en door confiscaties als gevolg van het Verdrag van Versailles, restte na de oorlog nog maar weinig van die vloot. Ook de eerste vier *Sierra*-schepen (*Sierra Nevada I*, *Sierra Ventana I*, *Sierra Cordoba I* en *Sierra*

■ De *Sierra Ventana* is een ondiepte net ten noorden van de belangrijkste vaargeulen naar de haven van Zeebrugge en naar de Westerschelde. Het gebied is vooral bekend als stortplaats voor baggerspecie (Lanckneus et al., 2001)

Salvada), gebouwd in 1912-1913, werden tussen 1917 en 1919 in beslag genomen en hernoemd.

Na WO I nam de rederij geleidelijk aan de draad weer op. Binnen die relance paste de bouw van een tweede reeks *Sierra*-schepen (*Sierra Nevada II*, *Sierra Cordoba II*, *Sierra Ventana II* en *Sierra Morena*), die van 1922 tot 1924 voeren op de Europa-Zuid-Amerika-lijn. Intussen bloeide ook het passagiersvervoer tussen de Verenigde Staten van Amerika en Europa verder op en ook hiervan nam NDL een substantieel deel voor zijn rekening (bv. 16% van 750.000 passagiers in 1932). Uiteindelijk zou in 1935 de tweede *Sierra*-vloot verkocht worden, en kreeg de *Sierra Ventana II* nog een tweede leven bij een Italiaanse rederij onder de naam *Sardegna*.

De inspiratie voor de naam *Sierra Ventana* vond de Duitse reder kennelijk bij de gelijknamige bergketen *Sierra de la Ventana* (letterlijk: “het massief met de venstervormige opening”), gelegen in de buurt van Buenos Aires (Argentinië). Het aangename klimaat maakte deze regio al begin 20ste eeuw tot een geliefd toeristenoord. Door de NDL-schepen een aantrekkelijke en exotisch klinkende naam te geven, hoopte de rederij mogelijke landverhuizers over de streep te trekken.

■ *Het schip Sierra Ventana werd op haar beurt genoemd naar de gelijknamige bergketen nabij het Argentijnse Buenos Aires, waar het milde klimaat reeds begin 20ste eeuw heel wat toeristen heen lokte (Wikimedia)*

■ *De ondiepte van de Sierra Ventana vóór de kust van Zeebrugge, kreeg zijn naam nadat in mei 1932 exact op deze plaats het Duitse stoomschip van de Noordduitse Lloyd rederij, Sierra Ventana II, op weg naar Hamburg aan de grond liep. Het schip kon zijn weg vervolgen, maar niet zonder dat de kapitein eerst de bevoegde Belgische hydrografische diensten de pan had uitgeveegd en had verweten dat ze op de zee kaarten de diepte van het gebied te rooskleurig hadden voorgesteld (TT)*

BEN(NE)

Het woord *ben(ne)* is in het AN (volgens Van Dale) de benaming voor “een uit tenen gevlochten mand, gewoonlijk smal en hoog, gebruikt voor de opslag en het vervoer van onder meer fruit en vis”. In de standaardtaal en in de algemene, d.i. de niet beroepsgebonden, woordenschat van onze dialecten wordt het woord vandaag nauwelijks nog gebruikt. Daar kan men blijkbaar uit te voeten met algemene benamingen als *mand* en *korf* om de meest uiteenlopende mandachtige recipiënten te benoemen. Maar voor wie aan de Vlaamse kust van ver of van nabij met het vissersbedrijf te maken heeft – vissers, strandvissers en –jutters, vishandelaars en viskeurders – is *ben(ne)* tot vandaag een vast onderdeel van het volkstalige jargon.

Bennen in maten en gewichten

In de Vlaamse zeevisserij is een *ben(ne)* een mand van groot formaat – de inhoud schommelt rond 50 liter – met een conische vorm en twee oren. Een traditionele *ben* is gevlochten uit wilgentenen, maar na de tweede wereldoorlog kwamen ook plastieken exemplaren in omloop. Aan boord van het vaartuig wordt bij meerdere werkzaamheden gebruik gemaakt van bennen (ook wel manden genoemd). Zo brengen de vissers de “gegromde”, d.w.z. van ingewanden ontdane, vis in bennen van het dek naar het visruim. In zo’n mand kan tot 40 kg rondvis of tot 50 kg platvis vervoerd worden. Ook worden aan boord gekookte garnalen na het uitlekken bewaard in een *ben*, die naar zijn functie *koelben* wordt genoemd. Bij aankomst in de haven werd de vis gelost in bennen van het grootste formaat, de

zogenaamde *losbennen*, die tot 70 kg vis kunnen bevatten. In de vismijn ten slotte werd de vis in afwachting van de veiling bewaard in *vismijnbennen* (WVD Zeevisser). Tegenwoordig worden zowel aan boord als in de vismijn *vismijnbennen* of “viskisten” van 40 kg gebruikt, in diverse kleuren en met daarop de naam van de vismijn, de rederij of het nummer van het schip.

Het woord *ben* figureert ook in uitdrukkingen en zelfs in bijnamen. Van een vaartuig dat water maakt zeggen de Oostendse en de Heistse vissers dat het *zo lek is als een ben* (WVD Zeevisser). In Holland kent men de uitdrukking *door de ben vallen* voor door de mand vallen, d.w.z. schuld moeten bekennen (WNT). Een belastingsambtenaar die de aangevoerde vis controleert, wordt spottend wel eens *bennekijker* genoemd. En de vislosser Henri, die via allerlei achterpoortjes ongestraft

■ Een ben(ne) wordt in de visserij gebruikt om vis tijdelijk in te stockeren of te verplaatsen. Na de tweede wereldoorlog maakten de gevlochten, tenen manden steeds meer plaats voor plastieken exemplaren (collectie Daniel Moeyaert)

ondermaatse vis of “geblauwde” vis wist te versjacheren en dag in dag uit met een ben op zijn rug te zien was, kreeg als bijnaam *de bennepoeper* (De Oostendse Visserij).

Het ‘gevlochtene’

Hoewel *ben(ne)* hetzelfde woord is als Engels *bin* ‘mand, korf’, is het niet aan het Engels ontleend. Het Engelse woord is evenmin uit het Nederlands overgenomen. Beide gaan namelijk terug op dezelfde bron, die in een vroeg stadium van de taalgeschiedenis gezocht moet worden. Nederlands *ben* is overgenomen uit Oudfrans *benne*, dat onder meer ook ‘mand’ betekende (TLF i.v. *banne*: 1307 *benne* ‘panier’). *Benne* zelf is in het Middelnederlands niet geattesteerd, maar het woord moet in de middeleeuwen wel al in onze taal zijn voorgekomen. Immers, het *Middelnederlandsch Woordenboek* (MNW) vermeldt de samenstelling *bennevisch* voor vis die bij de mand of ‘ben’ verkocht wordt (citaat uit de Keure van Den Briel, 15^e eeuw). Het Oudfranse woord is niet van Klassiek-Latijnse, maar van Gallische, dus Keltische oorsprong. Het Gallisch is de Keltische taal die op een groot deel van het West-Europese continent – grosso modo het gebied van het huidige Frankrijk, delen van de Lage Landen en van Zwitserland – werd gesproken nog voor de Romeinen en later de Germanen de regio binnenvielen. *Benne* werd al zeer vroeg als *benna* ontleend in het Laatlatijn, voorloper van de Romaanse talen. Het woord duikt voor het eerst op in de tweede eeuw van onze jaartelling in een geschrift van Sextus Pompeius Festus, een auteur en woordenboekschrijver afkomstig uit Narbo (= Narbonne) in Gallië.

Volgens hem is het een Gallisch woord voor een soort van kar met een uit wissen gevlochten laadbak, iets wat er dus uitzag als een grote mand op wielen. Het woord moet ook bekend zijn geweest in de Keltische variëteiten aan de overkant van het Kanaal, te oordelen naar Welsh *ben*, dat ook op een type wagentje betrekking heeft. Engels *bin* ‘mand, korf’ is volgens de etymologen niet rechtstreeks uit het Eilandkeltisch overgenomen, maar uit het Laatlatijn (OED).

Aan de oorsprong ligt een Indo-Europese wortel **bhend*, die ‘vlechten, samenbinden’ betekende en in de Germaanse talen o.m. het werkwoord *binden* heeft opgeleverd. In de Romaanse talen heeft de betekenis van het zelfstandig naamwoord *benne* zich vanuit het basisbegrip ‘het gevlochtene, het samengebondene’ in (minstens) twee richtingen vertakt. Enerzijds evolueerde het woord tot benaming voor manden en korven voor allerlei gebruik, anderzijds ging het ook diverse soorten karren en wagens aanduiden. In het huidige Frans verstaat men onder *benne* o.m. een mand om waren zoals groenten en fruit naar de markt te brengen, een rugmand gebruikt bij de druivenpluk of een mand waarmee lastdieren worden beladen (TLF). Daarnaast is Frans *benne* een courant woord voor de kas van een boerenwagen, voor de open laadbak van een vrachtwagen en voor een open aanhangwagen aan een truck of een tractor.

Ook in de Vlaamse dialectwoordenschat en met name in de taal van het landbouwbedrijf duidt het oude leenwoord *benne* nog heel wat andere zaken aan dan gevlochten manden. Alleen al in de aflevering *Kleinvee* van het *Woordenboek van de Vlaamse dialecten* (WVD Kleinvee) komen de volgende betekenissen voor: 1) ‘zeugenkooi’, d.i. een afgesloten ruimte of een kooi in de varkensstal waarin de zeug geleid wordt

om te biggen en waar ze de eerste weken met de biggen doorbrengt om ze te zogen. Die toepassing is te verklaren doordat men hiertoe vroeger soms een gevlochten mand gebruikte van ongeveer een meter hoog en zonder bodem. 2) ‘kooi of kist van latten waarin varkens vervoerd worden’, 3) ‘gevlochten mand waarin biggen naar de markt worden gebracht’, en 4) ‘loopstal voor schapen’. Verder wordt in de West-Vlaamse terminologie van het vlasbedrijf het woord *benne* gebruikt voor een uit latwerk bestaande bak waarin het vlas te roten wordt gelegd in een waterloop of een zogenaamde *rootput*. Al die toepassingen zijn terug te brengen tot het centrale betekenselement van het oorspronkelijke zelfstandig naamwoord aan de grondslag van *benne*, nl. ‘iets wat gevlochten is’.

Bronnen

- Anonymus (1932). Correspondentie tussen het Beheer van het Zeewezen, Oostende en het Nederlandse loodswezen, Vlissingen m.b.t. stranding van de SS Sierra Ventana.
- Desnerck R. (1986). De Oostendse Visserij. Brugge: 160pp.
- MNW = E. Verwijs & J. Verdam (1885-1929). Middelnederlandsch Woordenboek. 's-Gravenhage.
- OED = The Oxford English Dictionary, Oxford 1933, reprinted 1961 (www.oed.com).
- TLF = Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789 – 1960), publié sous la direction de Paul Imbs. Paris, 1971. (<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>)
- Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal, 14e herz. uitg. Utrecht, Van Dale Lexicografie, 2005
- WNT = Woordenboek der Nederlandsche taal. 's-Gravenhage, Leiden, 1863- 1998.
- WVD Kleinvee = Roxane Vandenberghe, Veronique De Tier en Magda Devos (2009). Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel I: Landbouwwoordenschat. Aflevering 12: Kleinvee. Gent, Academia Press.
- WVD Zeevisser = Roxane Vandenberghe (2000). Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Niet-agrarische vaktalen. Aflevering 7: De Zeevisser. Vakgroep Nederlandse Taalkunde, Universiteit Gent.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Norddeutscher_Lloyd